

6. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной экономической теории / Дж.Ходжсон. — М.: Дело, 2003. 150 с.

7. Чекмарев В. В. Нефизические объекты экономической науки (к вопросу о новой политической экономии) / В. В. Чекмарев. — Кострома, 1998. — 124 с.

УДК 330.101:338.22 (477)

О. М. Москаленко, канд. екон. наук, докторант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВИПЕРЕДЖАЮЧИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ ПОТРЕБ СВІТОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається діалектика співвідношення понять «економічний розвиток», «наздоганяючий розвиток», «прискорений розвиток», «випереджаючий економічний розвиток». Обґрунтовується сутність і важливість випереджаючого економічного розвитку в системі стратегічних потреб світового суспільства. Доводиться доцільність впровадження концепції випереджаючого економічного розвитку, а інноваційна економіка розглядається як інституціональна форма його існування. Визначається важлива роль науково-технічного прогресу як носія випереджаючого економічного розвитку та умови переходу на новий технологічний спосіб виробництва.

В статье рассматривается диалектика соотношения понятий «экономическое развитие», «догоняющее развитие», «ускоренное развитие», «опережающее экономическое развитие». Обосновывается сущность и важность опережающего экономического развития в системе стратегических потребностей мирового общества. Доказывается целесообразность внедрения концепции опережающего экономического развития, а инновационная экономика рассматривается как институциональная форма его существования. Определяется важная роль научно-технического прогресса как носителя опережающего экономического развития и условия перехода на новый технологический способ производства.

The article reviews the dialectics correlation between such terms as «economic development», «overtaking development», «sustainable development», «accelerated development», «keeping forward economic development». The content and the impotence of the keeping forward economic development are substantiated in the context of strategic needs of the world society. The expediency of the improvement of the keeping forward concept of economic development is proved. The innovative economy is observed as an institutional form of existence of the keeping forward economic development. The main role of the scientific technical progress is identified as a carrier of the keeping forward economic development in the context of transition to the new technological mode of production.

Ключові слова: економічний розвиток, наздоганяючий розвиток, сталий розвиток, прискорений розвиток, випереджаючий розвиток, стратегічні потреби, світове суспільство, діалектика, концепція, інноваційна економіка, інституціональна форма.

Ключевые слова: экономическое развитие, догоняющее развитие, устойчивое развитие, ускоренное развитие, опережающее развитие, стратегические потребности, диалектика, концепция, инновационная экономика, институциональная форма.

Key words: economic development, overtaking development, sustainable development, accelerated development, keeping forward economic development, strategic needs, world society, dialectics, concept, innovative economy, institutional form.

Дослідження економічного розвитку на сучасному етапі існування світового суспільства, у системі стратегічних потреб, що швидко змінюються та еволюціонують, в умовах становлення інформаційно-інноваційного типу економіки, є особливо актуальним і цікавим, як з теоретико-методологічної, так і практичної точок

зору. *Проблеми розвитку сучасного світового суспільства, економіки, вимагають від політичної економії як науки, що надає рекомендації політико-економічного змісту урядам країн, нової методології, розробки конкретних концепцій і моделей, які створюють інституціональні передумови для переходу економічних систем країн на новий рівень ефективності в умовах постійно зростаючих потреб суспільства. Стратегічні потреби світового суспільства, в умовах підвищення його інтелектуалізації, розширюються і пов'язані не тільки з матеріальними благами, а й з духовно-ідеологічною та соціально-культурною їх складовою. Так, потреби суспільства тепер визначаються підвищеними вимогами до комфортності середовища проживання, екології, системи охорони здоров'я, освіти, науки тощо. За цих умов, уряди країн, повинні активно реагувати на виклики світової економіки, її структурну перебудову, що час від часу проявляє себе через фінансово-економічні кризи, а також здійснювати пошук нової моделі зростання, й найбільш послідовно і впевнено реалізовувати її на практиці. Саме у виробленні нової моделі економічного зростання і проявляється стимулююча роль зміни технологічного способу виробництва, яка є реакцією у тому числі й на підвищену інтелектуалізацію світового суспільства, у цьому зв'язку і зміни його стратегічних потреб. Дана альтернативна модель економічного зростання, також проявляється через нову економічну політику, яка реалізується у відповідній концепції економічного розвитку, пошук якої і є **цільми даної статті**.*

Нобелівський лауреат з економіки Джозеф Е. Стігліц визначає економіку як науку «... про нестаток, або про те, як суспільство вчиться використовувати свої обмежені ресурси». Окрім основних запитань: «Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти?», дослідник ставить ще одне запитання: «Як приймати подібні рішення?» [12, с. 38]. Дане питання є абсолютно доцільним, оскільки прийняття рішень на макrorівні є монополією державної влади, яка обирає тип та інструментарій економічної політики та реалізує його. Прийняття рішень в економіці пов'язане, перш за все, із економічним розвитком, який характеризується різними типами, видами, моделями. Тому в цьому руслі, вважаємо, конструктивним буде наголосити, що предмет політичної економії постійно розширюється, і зсув його у площину політики, її аналізу у векторі впливу на економічний розвиток, вже не виглядає незрозумілим, а є актуальним. Як зазначає Зайцев Ю. К., і з його думкою ми погоджуємось, «... на перший план у предметі політичної економії виходять проблеми взаємозалежності та взаємодії економіки і політики, політичної та економічної влади...» [3, с. 46].

Поняття «розвиток» (також: еволюція, генезис) — закономірні зміни матерії і свідомості, їх універсальний засіб, ... особливо в значенні сходження від нижчого до вищого...» [15, с. 382.]. Вірно, на нашу думку, зазначає вчений-політолог Павленко В. Б. [8, с. 121—122], що включення до цього терміну поряд із матерією і свідомості доводить одночасну правомірність його трактування в біологічному і соціальному сенсі. Тим самим «розвиток» розповсюджується на сферу економіки і політики, здійснюючи вплив на формування політичних систем.

Як співвідносяться між собою поняття «економічний розвиток» і «економічне зростання»? Вважаємо, що «економічний розвиток», у спрощеному розумінні, є поступальним процесом, що рухається по зростаючій прямій. Вимір економічного розвитку в конкретний момент часу є категорією «економічне зростання». У Енциклопедичному словнику «Сучасна ринкова економіка. Державне регулювання економічних процесів» (2004 р.) подається таке трактування: «Економічне зростання — довготривалий стійкий розвиток національної економіки, тобто процес поступального збільшення реального виробництва товарів і послуг у довгостроковому періоді без порушень рівноважного стану у короткострокових періодах» [166, с. 712]. Отже, економічне зростання є ключовою метою економічної політики кожної країни та стратегічною потребою світового суспільства.

Економічний розвиток у значній мірі залежить від соціально-економічних відносин, рівень зрілості яких проявляється через ефективність таких інститутів, як

власність (в т.ч. інтелектуальна), мотиваційні системи (такі як, економічна свобода, соціальне партнерство, соціальна справедливість, соціальна конкуренція, громадянське суспільство), людський капітал, економічна і політична влада, праця (її характер і зміст). Усі зазначені інститути формують інституціональне поле, що в свою чергу визначає можливості реалізації конкретної моделі економічного розвитку. Тому економічний розвиток може, на нашу думку, виступати елементом предмету політичної економії у його більш широкому трактуванні.

Стандартно економічне зростання поділяється на екстенсивне та інтенсивне. Характеристика першого типу росту економіки — «зростання без розвитку» (наприклад, трансформаційні економіки в 2000-х роках). Інтенсивний тип економічного зростання ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу і, в свою чергу, на сьогодишньому етапі розвитку світової економіки приймає форми сталого та випереджаючого економічного розвитку.

Звернемося у своєму дослідженні до авторитетних думок учених зі світовим ім'ям щодо передумов і першооснов економічного розвитку, щоб підтримати та обґрунтувати нашу позицію існування сучасного типу економічного розвитку, орієнтованого на випередження, та важливості науково-технічного прогресу в його генеруванні. Так, Саймон Кузнець дотримувався такої позиції: «Економічне зростання країни може бути визначено як довгострокове збільшення можливостей населення в продуктах економічної діяльності. Ця зростаюча здатність заснована на розвитку техніки і технології і на необхідних змінах в інституціональній структурі та ідеології. Довгострокове збільшення пропозиції товарів є результат економічного зростання, який нею і визначається» [5, с. 106]. Одночасно, сучасні економістическі теоретики визначальну роль для економічного розвитку країни відводять інститутам, при чому подекуди зовсім відмовляючись від особливо важливих необхідних його умов. Як зазначає Е. С. Рейнерт, «...стандартна економічна наука ігнорує контекст розвитку — історичний, політичний та інституціональний. Вона не враховує ні явної концентрації технічного прогресу у будь-який момент часу, ні вкрай нерівномірного розподілу «вікон можливостей» між різними видами економічної діяльності унаслідок такої сконцентрованості, ні контексту, у якому відбувається цей процес» [10, с. 85, 96, 99].

Безумовно, між поняттями «економічний розвиток», «наздоганяючий розвиток», «сталий розвиток», «прискорений розвиток» та «випереджаючий розвиток» існує певний діалектичний зв'язок, який виражається в різних підходах стосовно змісту економічного розвитку, його передумовах, принципах та актуальності. Розглянемо діалектику цих понять.

Визначимо, що «наздоганяючий розвиток» — це розвиток до вже досягнутого окремою країною (групою країн) певного рівня [4]. Ця концепція виникла як результат відставання в економічному розвитку країн, що розвиваються або країн з трансформаційними економіками, від країн-лідерів світової економіки. Наздоганяючий розвиток має на меті розвиток національної науково-технологічної бази, технологій, подекуди їх запозичення, з метою виходу на досягнутий еталонними країнами рівень розвитку. В умовах наздоганяючого розвитку держава повинна компенсувати ринкову невизначеність, особливо слабкість ринкових інститутів, що знаходяться на стадії зародження та становлення. Однак, як показав світовий досвід даного типу розвитку, а саме Німеччини і Росії другої половини XIX — початку XX ст., за надмірне втручання держави суспільству доводиться платити велику економічну і політичну ціну. «Це виявляється у стагнації держави і її поступовому супротиву сучасному економічному зростанню. Щоб перебороти таку ситуацію, вимагається немало ресурсів і жертв» [7, с. 18]. Отже, дана концепція розвитку, на нашу думку, не повинна братися за основу національних стратегій розвитку пост-соціалістичних країн, однак, частіше за все, саме вона використовується урядами як основа вироблення інструментарію економічної політики. Це, відповідно, створює умови не для випереджаючого розвитку, а для встановлення так званої доктрини «інноваційної паузи» та запозичення технологій.

У системі зростаючих потреб світового суспільства, економічний розвиток країни можна охарактеризувати як збільшення ресурсів виживання, що супроводжується зростанням тривалості і якості життя людини. У свою чергу, «виживання» — це задоволення ієрархічної системи потреб суспільства і кожного індивіда в ньому [11; 14]. Тобто, в основі економічного розвитку маємо проблему обмежених ресурсів і необмежених потреб. Ця проблема не могла не хвилювати світове суспільство, що вилилось через механізм міжнародних конференцій і домовленостей в концепцію сталого розвитку.

Так, уперше про *сталий економічний розвиток* на міжнародному рівні заговорили на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. У відповідній програмі (1993 р.) визначили, що сталий розвиток — це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [11, с. 78]. Детальніше, «*сталий розвиток*» — термін, що був уведений Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку (комісією Г. Х. Брантданд — багатолітній лідер соціал-демократичної партії Норвезької робочої партії; декілька раз обіймала посаду прем'єр-міністра Норвегії) у доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) для позначення соціального розвитку, що не підриває природні умови існування людської цивілізації. Отже, цей термін виник як реакція на глобальну кризу індустріалізму, що пов'язана із повсюдним виснаженням природних ресурсів, погіршенням стану природного середовища і поляризацією багатства і бідності у світі. Принцип стійкого розвитку отримав підтримку ООН. Друга конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку перевела ідею сталого розвитку у площину конкретних міжнародних зобов'язань [8, с. 122; 14, с. 13].

Тобто, поєднання екології (навколишнього середовища) з економікою і політикою (розвитком) було здійснено за допомогою терміну «сталий розвиток», який з'явився у якості реакції на кризу індустріалізму, породжену наперед усе Заходом, а також на обумовлену колоніальною відсталістю країн, що розвиваються, «поляризацією багатства і бідності» [14, с. 18].

У чому ж полягає відмінність «прискореного розвитку»? *Концепція прискореного економічного розвитку* зародилася ще в Радянському Союзі, однак актуальність її, в деякій мірі, визначається і реаліями нашого часу. Метою прискореного економічного розвитку, на думку вчених [13, с. 5-10], є досягнення якісно нового стану зрілості громадянського суспільства через реалізацію інструментами економічної політики сутності стратегії прискорення. Остання містить у собі соціальну спрямованість, загальну структуру, ряд економічних, організаційних, ідеологічних і політичних аспектів прискорення, усвідомлення значення і прийняття в практичні реалії цього процесу в міжнародних економічних відносинах, збереження і зміцнення миру в умовах глобалізації. Прискорений розвиток як теоретична концепція має свою історичну обумовленість, своєрідність революційно-трансформаційного змісту, механізми і етапи здійснення.

Частіше за все вищезазначені концепції економічного розвитку, а саме наздоганяючий або прискорений, виступають теоретичними основами національних концепцій і програм розвитку в трансформаційних економіках. Однак на сьогодні, на нашу думку, розвинені економіки функціонують, керуючись іншою концепцією економічного розвитку, що є адекватною сучасним процесам антикризових національних стратегій і науково-технологічним трансформаціям, а також моделі інноваційної економіки. Такою концепцією є концепція випереджаючого економічного розвитку країн. Використання терміну «випереджаючий розвиток» не знайшло свого широкого застосування в категоріально-понятійному обороті вчених-економістів. Але його введення і застосування, керуючись логікою нашої наукової позиції, обумовлено потребами характеристики відповідної однойменної концепції, тобто розвитку на випередження.

«Випереджати, випередити» — переганяти, перегнати, встигати у чомусь раніше, швидше за іншого [2, с. 678]. «Випереджаючий розвиток» — це досягнення

більш високого, ніж досягнуто конкретною країною (групою країн) рівня розвитку [4]. Тобто, *випереджаючий економічний розвиток можна розглядати як створення передумов у розвитку швидше за інші країни* — в конкуренції та виробництві, рівні та якості життя, передбачення структури попиту, виду та форми забезпечення потреб суспільства.

У прямому розумінні застосування терміну «випереджаючий економічний розвиток» знаходимо у російських учених С. Глазьева, Д. Львова і А. Подберьозкіна. Однак витоки, характеристики випереджаючого типу розвитку, безумовно, так чи інакше, відображені в працях визнаних іноземних учених, а саме: Й. Шумпетера («креативне руйнування»), Дж. Бьюкенена («Конституція економічної політики») [17], К. Поланьї («міжнародна політична економія»), А. Арона, П. Друкера, У. Рос-тоу (концепція «соціального партнерства»), Р. Арона, Д. Бела (модель постіндустріального суспільства), К. Дж. Ерроу («економіка загального добробуту»), Дж. Гелл-брейта, П. Сорокіна, Я. Тінбергена (теорія «конвергенції»), Дж. М. Майєра, Дж. Е. Рауха (теорія економіки розвитку) [6].

Визначивши сутність випереджаючого економічного розвитку, можна ідентифікувати адекватну йому модель економічної системи. Зазначимо, що посилення нерівномірності економічного розвитку в світовій економіці є наслідком різного рівня економічного зростання, його різних стартових умов, історії становлення, відмінної науково-технологічної бази, державної економічної політики тощо. Але сучасний стан світової економіки, який характеризується значними перевагами розвинених країн в економіці та її соціально-технологічних результатах над іншими країнами світу, саме і є сценарієм, ситуацією та наслідком державної політики випереджаючого економічного розвитку. Випереджаючий економічний розвиток ґрунтується на різкому нарощенні інноваційної активності для своєчасного створення нових можливостей економічного зростання [1, с. 3], на новій технологічній базі, для переходу економіки на якісно вищий рівень ефективності. Звідси, правомірним буде констатувати, що адекватною моделлю та інституціональною формою існування та реалізації концепції випереджаючого розвитку є інноваційна економіка.

Модель інноваційної економіки повинна ґрунтуватися на економічній політиці, в основі якої лежатимуть нові принципи до визначення її сутності та інструментарію, які створять реальні можливості для реалізації цієї моделі. У зв'язку з цим, перед політичною економією як наукою постає нове завдання щодо вибору теорії, яка створить нові основи, фактори та умови для випереджаючого зростання. Випереджаючий розвиток має в своїй основі інноваційний характер розвитку на основі досягнень науково-технічного прогресу. Даний тип економічного розвитку випереджає досягнуті можливості економіки та її потреби. Економіка розвивається на випередження, створюючи передумови для реалізації і забезпечення нових потреб суспільства не тільки у матеріальних благах, а якості життя кожної окремо взятої людини, у системі духовно-матеріальних координат.

Випереджаючий економічний розвиток заснований на інтенсивному типі залучення в економічний оборот, використання та розподілу економічних та позаекономічних ресурсів, на новому більш вищому, ефективнішому у порівнянні з попереднім рівнем технологічному способі виробництва. Глазьев С. Ю., наприклад, пов'язує випереджаючий розвиток із ключовою ідеєю формування ефективної антикризової стратегії, яка полягає в випереджаючому становленні базових виробництв нового технологічного укладу в економіці країни і найшвидшому переході на довгу хвилю економічного зростання [1, с. 13]. Для цього, як зазначає вчений, необхідна концентрація ресурсів на розвитку галузей та їх виробничо-технологічних потужностей, що складають новий технологічний уклад. Тобто, новий технологічний спосіб виробництва, завчасне передбачення його структури, пріоритетів, а також концентрація економічних ресурсів у відповідних «точках зростання», є основним змістом концепції випереджаючого економічного розвитку.

Одночасно, ми підтримуємо позицію Подберьозкіна О. [9] у тому, що ідеологія випереджаючого розвитку заснована на різкій активації людського фактора при

опорі на традиційні цінності. Це означає перехід держави до масованого вкладення зусиль і засобів у людський капітал, у соціальну сферу — охорону здоров'я, освіту, науку, культуру при рівному доступі до них кожного громадянина. *Випереджаючий розвиток можливий лише через розвиток людського капіталу*, його вдосконалення і примноження, що стає головною виробничою силою (актором) економіки знань. Лише ідеологія випереджаючого економічного розвитку здатна висунути країну, що прямує шляхом наздоганяючого розвитку, у передові країни-лідери.

Отже, випереджаючий економічний розвиток характеризується *провідною роллю науки і науково-технічного прогресу* (НТП) в забезпеченні економічного зростання. За різними оцінками на НТП припадає 75-90% приросту ВВП розвинених країн [14]. Ключову роль у формуванні науково-технічного потенціалу відіграють: інтелектуальний потенціал суспільства, інститути інноваційної ініціативи та підтримки інноваційної активності, державна науково-технічна та інноваційна політики. На жаль, як зазначалося вище, наукова проблема ролі НТП у економічному розвитку ігнорується теоретиками-економістами, що ведуть свої дослідження в методологічному полі моделей ринкової рівноваги. Дана парадоксальна ситуація в школах мейнстріму на сьогодні свідчить про кризу економічної науки, в предметному полі якої НТП, як найбільш суттєвий фактор, нівелюється. Вважаємо, що НТП є тим нематеріальним ресурсом, умовою, причиною і механізмом, який забезпечить появу і вивільнення нових джерел економічного зростання в реалізації концепції випереджаючого економічного розвитку.

Порівняємо «*прискорений*» і «*випереджаючий*» економічний розвиток з метою доведення нашої позиції економічної доцільності впровадження останнього терміну і його особливої актуальності. Концепція прискореного економічного розвитку має ряд спільних рис і відмінностей з концепцією випереджаючого економічного розвитку. Обидві концепції можуть бути реалізовані в умовах моделі інноваційної економіки. Однак, як ми зазначали вище, випереджаючий розвиток засновується на засадах інноваційного характеру технологічного способу виробництва, а отже інноваційного типу економічного зростання, а прискорений розвиток, виходячи із його історичної обумовленості, може ґрунтуватися або на екстенсивному («наздогнати і перегнати»), що й було особливістю радянської економіки, або на інтенсивному типі економічного зростання, який базується на середньому рівні технологічних досягнень у суспільстві та непроривних технологій.

Прискорений соціально-економічний розвиток в умовах сьогодення може розглядатися як стратегія розвитку національної держави, що має об'єктивні, глибинні стимули і фактори, необхідні для подальшого якісного розвитку економічної системи на інноваційних принципах (як системи нових форм і засобів господарювання, економічних законів). Зазначимо, що під концепцією прискорення можна розуміти концентроване представлення і подання характеру і темпів майбутнього розвитку, країнових порівняльних і специфічних переваг, нових наукових методів, можливостей їх реалізації [133, с.10—11].

Таким чином, *прискорений економічний розвиток країни* — це державна стратегія, в якій основною метою є орієнтація економіки як господарської системи на досягнення максимального соціально-економічного ефекту, перевищення кращих світових стандартів, яка ґрунтується на новій цілісній системі управління економікою, результатом чого є гарантія прискореного руху вперед шляхом підвищення творчої активності населення і повного використання всього потенціалу суспільства і економіки. Даний зміст концепції прискореного розвитку відповідає потребам окремих економік, але «не амбіційних» урядів країн. *Спільною ознакою* зазначених концепцій є умова підвищеної творчої активності суспільства, яка в концепції випереджаючого розвитку трансформується в інтелектуальну активність. Однак, щодо повного використання всього потенціалу суспільства і економіки, виникає сумнів стосовно методів і механізмів, які забезпечуватимуть таке використання в концепції прискореного розвитку. Концепція випереджаючого економічного розвитку в цьому контексті пропонує конкретний механізм, як забезпечити перехід економіки на

новий якісний рівень ефективності, тобто використати весь потенціал економіки. А саме розвиток людського капіталу і розвиток національного людського потенціалу, через інвестиції в людину, її освіту, здоров'я, створюють такі можливості переходу економіки на новий технологічний базис з більш високим рівнем ефективності. Прогалиною концепції прискореного економічного розвитку є лише констатація необхідності підвищення використання всього потенціалу економіки, без надання пропозицій з конкретних кроків і механізмів реалізації такої можливості. На сьогодні інтелектуальний потенціал населення зростає і задовольнити його потреби можна лише через випереджаючий економічний розвиток. Це призводить до збагачення цілей економічної політики, що йому відповідає, розширення їх на ідеологічну, духовну, соціально-культурну складову.

Усе вищесказане дозволяє також дійти висновку, що інноваційний зміст концепції випереджаючого розвитку економіки полягає у тому, що вона об'єктивно відображає невідкладність, швидке розповсюдження на всі сфери економіки, всеохоплюючий характер, різкий перехід на високі темпи високотехнологічного перетворення економіки та якості життя суспільства, і кожного окремо взятого індивіда. Концепція випереджаючого економічного розвитку також містить у собі соціальний механізм успішної реалізації відповідної економічної політики. Реалізація економічної політики випереджаючого розвитку, в умовах збагачення її соціально-економічних цілей, спрямована на досягнення якісно нової свідомості людей, підвищення ступеня зрілості громадянського суспільства, що створює стимули та інституціональне поле для якнайшвидшої реалізації цілей такої стратегії розвитку. Однак, особливо важливі зв'язки *«теорія економічного розвитку — концепція»* і *«модель — економічна політика»* не відкидаються автором, а будуть досліджені детально у подальших працях.

Література

1. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: [Монография] / С. Ю. Глазьев. — М.: «Экономика», 2010. — 287 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.glazev.ru/upload/iblock/e1a/e1a2d6989eece928b95efe9a49c22a05.pdf>. — Заголовок с экрана.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Том II. / В. Даль. — Издательство Москва «Русский язык», 1949.
3. Зайцев Ю. К. Методологічний потенціал політичної економії / Ю. К. Зайцев // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. — Спец. Вип. Методологічні проблеми економічної науки. — К.: КНЕУ, 2009. — С. 39-50.
4. Захаров В. Опережающее развитие Санкт-Петербурга — Проект мирового сообщества? [Концепция и План действий] [Электронный ресурс] / В. Захаров // Публикация в журнале: Личность и культура. — 2003. — № 3/4. — Режим доступа: http://www.peacefromharmony.org/?cat=ru_c&key=179.
5. Кузнец Саймон. Современный экономический рост: результаты исследований и размышления [Нобелевская лекция, 1971 г.] / С. Кузнец / Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. Т. V. В 2 кн. Всемирное признание : Лекции нобелевских лауреатов / Отв. Ред. Г. Г. Фетисов. Кн. 1. — М.: Мысль, 2004. — С. 106—123.
6. Майер Джеральд М. Основні проблеми економіки розвитку/ Джеральд М. Майер, Джеймс Е. Райх, Антон Філіпенко. — К.: Либідь, 2003. — 688 с.
7. Май В. Экономическая политика 2010 года: в поисках инноваций / В. Май // Вопросы экономики. — 2011. — №2. — С.3 — 22.
8. Павленко В. Б. Мифы «устойчивого развития». «Глобальное потепление» или «ползучий глобальный переворот?» / В. Б. Павленко. — М.: ОГИ, 2011. — 944 с.
9. Подберезкин А. Человеческий капитал / Человек как фактор опережающего экономического развития [Текст], [Электронный ресурс] / А. Подберезкин. — 24 ноября 2007 г. — Режим доступа: www.nasledie.ru.
10. Райнерт Е. С. Как богатые стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Текст] / пер. с англ. Н. Автономовой; под ред. В. Автономова; Гос. Ун-т — Высшая

школа экономики. — М.: Изд. Дом Гос. Ун-та — Высшей школы экономики, 2011. — 384 с. — (Экономическая теория). — 1000 экз. — ISBN 978-5-7598-0816-9 (в пер.).

11. Социально-экономический потенциал устойчивого развития [Текст] = Social and Economic Potential of Sustainable Development: учебник / Под науч. ред. Л. Г. Мельника, Л. Хенса. — Сумы: Университетская книга, 2007. — 1120 с.

12. *Стігліц Е. Джозеф*. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: «Основи», 1998. — 854 с.

13. Стратегия ускорения: экономические основы пути реализации: [Монография] / Под ред. И. И. Сальникова, Р. Г. Лебедева, В. С. Дунаевой. — М.: Экономика, 1988. — 223 с.

14. Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний: концептуальные основы теории и практики управления / Под ред. В. В. Попкова. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. — 295 с.

15. Философский энциклопедический словарь / Ред. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. — М., 2006. — С.382

16. Энциклопедический словарь: Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов / Общ. ред.: д-р экон. наук, проф. Кушлин В. И., д-р экон. наук, член-корр. РАН Чичканов В. П. — М.: Изд-во РАГС, 2004. — 744 с.

17. *James M. Buchanan Jr.* The Constution of Economic Policy. — Prize Lecture. Nobelprize.org. 25 Oct 2011 [Electronic resource]. — Mode of access: — http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1986/buchanan-lecture.html. — Title from the screen.